

O SCURTĂ NOTĂ BIOGRAFICĂ PĂSTRATĂ SUB STRATURILE DE REPICTĂRI ALE UNUI TABLOU DE FRANS POUBRUS

de **ALICE MOAGĂR-POLADIAN**

Operele de artă în general, și în cazul nostru, al celor care lucrăm în domeniul restaurării picturilor, tablourile în mod special, oferă mereu aspecte noi referitoare fie la autentificarea autorilor, stilurilor și al școlilor de pictură, fie la identificarea personajelor portretizate.

Un exemplu concludent al acestui ultim punct îl constituie tabloul intitulat „Portret de adolescent” de Frans Pourbus (cel tânăr), inv. 8 214/248. Fișa de restaurare nr. 2.503, aparținând Galeriei Universale a Muzeului de artă al R. S. România, și al cărui aspect inedit îl vom arăta în rândurile de mai jos, permițându-ne a face o mai amănunțită descriere a proceselor de restaurare, deoarece, în urma mai ales a muncii de terapie, acest tablou și-a dezvăluit taina pe care o păstrease ani în șir.

Prezentînd deficiențe în starea de conservare, trecut fiind prin operații de restaurare anterioare (cu care ocazia a fost și dublat), tabloul a venit în atelierul de restaurare-pictură avînd suportul original (de pînză) deformat, iar pictura acoperită cu un strat de verni, care la rîndu-i suferise în timp un proces de deteriorare.

La aceste degradări ale suportului se adăugau și cele ale unor deformări cauzate de prezența straturilor de intervenții (retușuri în culoare și chit), care, craclîndu-se diferit de pelicula culorii originale, creiau un aspect neplăcut.

Portretul propriu-zis prezenta un număr însemnat de lipsuri ale stratului de culoare originală, care se cojise de pe suportul de grund din cauza unei inadecvate conservări, a unor repetate brutalități în modul de manipulare a lucrării, precum și degradări cauzate de o restaurare improprie, pictura fiind excesiv spălată.

La o primă analiză, cu ochiul liber, se părea că și dimensiunile reale ale tabloului fuseseră modificate, deoarece atît marginea inferioară cît și cea superioară erau acoperite cu un strat de chit de oirca 2 cm lățime, pe sub care nu se putea ști dacă pînza originală se continuă sau nu.

Pentru a întreprinde operațiunile de restaurare cele mai adecvate se cerea a se face studii preliminare cu ajutorul metodelor tehnico-fizice, care să elucideze marile semne de întrebare ce se puneau în jurul acestui tablou.

Investigarea tabloului la razele ultra violete au dovedit prezența unui strat gros de verni pe întreaga suprafață a picturii. Peste acest vami în partea superioară a tabloului se efectuaseră retușuri ulterioare.

Factul că majoritatea intervențiilor, vizibile cu ochiul liber, erau sub pelicula de verni (cu aspect alb-lăptos la lumina razelor ultra violete) dovedeau aplicarea acestui strat protector după efectuarea majorității retușurilor și repictărilor, și deci falsa ei origine. Dacă această primă analiză se referea la stratul superficial al tabloului, necesitatea cunoașterii stării de conservare în profunzime a picturii originale (a

Fig. 1 — Ansamblul tabloului la lumina directă înainte de restaurare

peliculei de culoare originale în profunzime) reclama sondeaje cu raze X. Probele radiografice au demonstrat un număr mult mai mare de deteriorări mai ales în zona fondului, deteriorări care cu ochiul liber nu erau vizibile datorită atât verniului gros, care uniformiza suprafața picturii, cât mai ales a repictărilor existente și care dovedeau a fi prezente acum pe suprafețe mult mai vaste. Se lămură cu același prilej ipoteza redimensionării ad-hoc a tabloului, căci sub benzile de chit existente pe marginea inferioară și superioară pînza nu se continua. Lămurindu-se deci aceste câteva semne de întrebare, s-a trecut la terapia tabloului, prima operațiune fiind aceea a îndreptării pînzei vechii dublări și a înlăturării adezivului cu care acesta fusese colată pe suportul original al picturii.

Cu prilejul acestei operațiuni s-a dovedit în mod concret că pînza originală a fost tăiată inegal și apoi redimensionată.

Odată efectuată operațiunea de dublare, s-a trecut la cercetarea prin intermediul sondajelor la microscop a structurii peliculei picturii originale și al grun-dului, precum și ierarhia straturilor de repictare, pentru a se proceda apoi la degajarea tabloului de intervenții.

Surpriza a apărut încă de la început. În colțul drept al tabloului, sub stratul de repictare, a apărut un frumos ton de culoare verde-ocru, prin craclurile căreia se vedea grundul de tonalitate roșu englez.

S-a extins zona de sondaj spre centrul tabloului și o a doua surpriză a reținut atenția. La circa 10 cm de marginea superioară a tabloului, sub același strat (mai gros în această zonă) de repictări, a apărut o datare — 1633 și câteva litere aparținând unui text care fără îndoială se continua spre centrul tabloului.

Avînd în vedere marea pondere a repictărilor pe întreaga suprafață a tabloului se cerea, chiar din această fază de lucru, să se stabilească dacă aceste notații erau sau nu originale.

Clîșeul radiografie neindicînd în această porțiune nici un indiciu, cercetările au continuat la microscop. S-a studiat astfel modul în care reacționaseră în timp straturile de repictări, cele ale picturii originale și pelicula de culoare alb-gălbui a textului. Astfel s-a constatat că aceste notații fuseseră scrise ulterior datei execuției portretului, dar nu la o mare distanță de timp, deoarece pe alocuri pasta de culoare a scrierii se craclase împreună cu cea a picturii originale. Deci cele două structuri de culoare lucraseră de-a lungul anilor aproape simultan, cea ce dovedea că între finisarea tabloului și data scrierii textului nu era o prea mare distanță de timp.

Asupra tabloului se intervenise în mai multe rînduri, astfel încît sub stratul actual de repictări, prin îndepărtarea acestora, a mai apărut și un alt element, respectiv o ramă cu motive ornamentale, pictată în culoare de bronz.

Finele operațiunilor de degajare a picturii originale de sub stratul de intervenții a scos la lumină atât textul integral al acestei notații, scris pe trei rînduri în dreapta și stînga portretului, text al cărui conținut îl reproducem mai jos :

HENRY 2 DE MONTMORENCY — AMIRAL SOUS LOUIS XIII. — UT — TETE TRANCHE (s) — A TOULOUSE 1633 AETATIS SUAE XV — ANNO 1629 (?), cît și aspectul real sub care fusese conceput portretul, adică încadrat în colțurile de sus cu două draperii.

Revenindu-se și cercetîndu-se structura pastei de culoare pe întreaga suprafață a scrierii s-a confirmat încă odată faptul că acesta a fost scrisă ulterior, la un interval de timp destul de mic față de data terminării tabloului, ceea ce a făcut ca cele două pelicule de culoare să reacționeze în unele zone aproape la fel.

Fig. 2 — Ansamblul tabloului (lumină directă) după îndepărtarea repictărilor — apariția în totalitate a textului.

Fig. 3 — Ansamblul portretului după restaurare — lumină directă

Conținutul acestui text prezintă o reală importanță din punct de vedere istoric, deoarece determină identitatea celui care este portretizat.

În istoria Franței, acest mareșal (și nu amiral cum greșit este scris în această notație) a avut un rol însemnat, fiind organizatorul, împreună cu ducele de Orleans, al unei rebeliuni împotriva monarhiei, fapt care a dus la decapitarea ambelor căpetenii la Toulouse în anul 1632 și nu în 1633 cum este menționat în text.

Apropierea și asemănarea în unele zone a craclurilor peliculei de culoare originală cu cea a textului care reliefează intervalul mic de timp între executarea uneia și a celeilalte, precum și micile erori strecurate în datările menționate în text duc la concluzia că acesta a fost scris pe un portret de adolescență al ducelui (Atetatis suas XV fiind în concordanță cu fizionomia), probabil din partea vreunei rude care a dorit să-i păstreze memoria. Domeniul cercetării istorice însă rămâne în afara preocupărilor noastre.

Aportul muncii de restaurare în acest caz a fost acela de a dezvălui o taină păstrată de secole și care are menirea de a revalorifica astăzi, valoarea acestei opere de artă. Ea a conturat totodată importanța pe care o are cercetătorul restaurator în reabilitarea calităților artistice și istorice ale tablourilor, dincolo chiar de acele instrumente de investigare, care pot totuși prezenta, așa precum s-a văzut în acest caz, unele limite.

COURTE NOTE BIOGRAPHIQUE MAINTENUE SOUS LES COUCHES DES REPEINT D'UN TABLEAU DE FRANS POURBUS

— Résumé —

En 1971, à la suite des opérations de restauration auxquelles a été soumise le tableau intitulé „Portret d'adolescent” appartenant au peintre Frans Pourbus (II), on a obtenu quelques dates historiques intéressantes, se référant à l'identité du sujet du portrait.

Le fait a été d'autant plus surprenant que à la suite des investigations habituelles de pre-restauration et surtout des rayons X, rien de particulier n'a été conturé. Les seuls dates obtenus par la radiographie de cette ouvrage ont été les quelques zones de la pellicule de couleur qui manquaient.

Mais, au decours de l'un des nombreuses sondages effectués pour établir la hiérarchie des couches des repeintes on a découvert la fine d'une phrase écrite et une date.

Après l'effacement des repeintes sur toute la surface, on a obtenu le texte suivant :

HENRI 2 DE MONTMORENCY — AMIRAL SOUS LOUIS XIII UT. TÊTE TRANCHE A TOULOUSE 1633 AETATIS SUAE XV ANNO 1629 qui, ainsi qu'on le voit, constitue une précieuse explication concernant ce personnage.

Ajourda'hui, après la restauration, l'histoire de cette ouvrage, la biographie du personnage, ainsi que d'autres aspects d'ordre museographique peuvent être étudiés justement.